

ГІСТАРЫЧНАЯ ПАМЯЦЬ У КАНТЭКСЦЕ ПРАВАВЫХ ПОМНІКАЎ БЕЛАРУСІ

В. А. Аляхновіч

Навуковы кіраўнік: Т. М. Пяхота, асістэнт кафедры тэорыі і гісторыі права

Паняцце «гістарычная памяць» разглядаецца як складаная тэарэтычная канструкцыя для абазначэння існуючай і пастаянна зменлівай з’явы. Цікавасць людзей да свайго мінулага, жаданне захаваць памяць аб сабе для нашчадкаў і імкненне зразумець сучаснасць шляхам звароту да досведу продкаў – усё гэта праяўленні імкнення чалавека да самапазнання і самавызначэння, да пошуку сваёй ідэнтычнасці. Гісторыя любой краіны, дзяржавы, грамадства ці нават адной сацыяльнай групы заўсёды праходзіць праз суб’ектыўнае ўспрыманне, асэнсаванне, адзнаку і інтэрпрэтацыі. Гэта жывое, пастаянна зменлівае веданне, якое з’яўляецца неад’емнай часткай жыцця кожнага чалавека і вызначае яго мысленне, паводзіны і ўчынкі.

Гістарычная памяць з’яўляецца элементам культурнага (духоўнага) жыцця грамадства. Яе прадукт – ідэі і духоўныя каштоўнасці, увасобленыя ў аб’ектах як матэрыяльнай, так і духоўнай (нематэрыяльнай) культуры [1, с. 59], якія перадаюцца не толькі ад пакалення да пакалення, але яшчэ і ад этнасу да этнасу. Зберагчы і перадаць гістарычную памяць дазваляе рэканструкцыя мінулага: яна захоўвае этнічную асаблівасць, светаадчуванне і традыцыі. «Сціраючы дадзены від памяці, чалавек губляе свае карані таму, што кожнай нацыянальнасці ўласцівая свая генетычная і фенатыпічная памяць» [2, с. 47]. У кантэксце нематэрыяльнай культуры можна казаць пра веды аб гістарычных падзеях, якія адбыліся, пра гістарычных дзеячаў мінулых эпох, пра нацыянальных герояў і вераадступнікаў, пра традыцыі і калектыўны досвед засваення сацыяльнага і прыроднага свету, пра этапы, якія прайшоў той ці іншы народ у сваім развіцці.

Такім чынам, асаблівай увагі заслугоўваюць аб’екты нематэрыяльнай культуры, а менавіта прававыя крыніцы беларускага народа розных эпох, паколькі большасць з іх паслужылі падмуркам нацыянальнага заканадаўства Рэспублікі Беларусь. Відавочна, што прававыя дакументы ў сілу сваёй спецыфікі асаблівым чынам адносяцца да гістарычнага мінулага і фарміруюць памяць аб існаванні змешчаных у іх нормах.

Да аднаго з такіх помнікаў можна аднесці Статут (Судзебнік) Казіміра 1468 г., які з’яўляецца першай спробай кадыфікацыі норм крымінальнага права і судовага працэсу ў мэтах абароны насельніцтва ад самавольства суддзяў [3, с. 14]. Судзебнік развіў ідэю індывідуалізацыі пакарання, зрабіў спробу абмежаваць узрост крымінальнай адказнасці, устанавіў адзіныя для ўсёй дзяржавы віды пакаранняў за маёмасныя злачынствы. Гэты прававы помнік другой паловы XV ст. вызначае злачынства як супрацьпраўную дзею (правіну), утрымлівае палажэнне аб аналогіі закона. Па сваёй сутнасці названыя нормы знайшлі сваё адлюстраванне ў нацыянальным крымінальным заканадаўстве. Так,

арт. 27 Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь (далей – КК) прадугледжвае крымінальную адказнасць для асоб, якія дасягнулі ў час учынення злачынства 16-гадовага ўзросту, а таксама злачынствы, адказнасць за якія надыходзіць з 14 гадоў. У той жа час некаторыя ідэі Судзебніка з цягам часу трансфармаваліся, напрыклад, вызначэнне злачынства як супрацьпраўнага дзеяння (правіны) у далейшым было замацавана ў якасці адміністрацыйнага правапарушэння ў адпаведнасці з арт. 2.1 Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб адміністрацыйных правапарушэннях.

Асаблівае значэнне ў развіцці канстытуцыйнага права меў Прывілей вялікага князя Аляксандра 1492 г. (далей – Прывілей). У ім замацоўваліся найважнейшыя прынцыпы міжнароднай палітыкі дзяржавы – мірнае існаванне з суседнімі дзяржавамі, захаванне падпісаных раней дагавораў. Напрыклад, у адпаведнасці з арт. 18 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, у знешняй палітыцы прадугледжаны прынцыпы роўнасці дзяржаў, непрымянення сілы або пагрозы сілай, непарушнасці межаў, мірнага ўрэгулявання спрэчак, неўмяшання ва ўнутраныя справы, адмова ад ваеннай агрэсіі са сваёй тэрыторыі ў адносінах да іншых дзяржаў. У артыкулах 16–20 вызначаліся агульныя прынцыпы прызначэння на дзяржаўныя пасады і зняцця з іх. Так у артыкуле 17 была замацавана норма, у адпаведнасці з якой ніхто не мог быць пазбаўлены пасады без віны, якая павінна быць прызнана ў працэсе публічнага разгляду справы: «Але без віны мы не маем права пазбаўляць яго пасады» [4, с. 8]. Можна меркаваць, што апісаныя нормы паслужылі перадумовамі для развіцця інстытута дзяржаўнай службы. Прывілей забараняў службовым асобам вымагаць у насельніцтва рознага кшталту падаткі звыш устаноўленых плацяжоў. Прадстаўленую норму можна разглядаць як першую спробу, якая паклала пачатак барацьбе са злоўжываннем улады службовымі паўнамоцтвамі, якая ў далейшым знайшла прымяненне ў шэрагу дзейных прававых актаў Рэспублікі Беларусь. Менавіта Прывілей 1492 г. стаў важным крокам на шляху заканадаўчага замацавання асноўных прынцыпаў і палажэнняў канстытуцыйнага, адміністрацыйнага, грамадзянскага, крымінальнага і працэсуальнага права.

У розныя гістарычныя перыяды развіцця беларускага права істотная ўвага надавалася грамадзянска-прававому напрамку. Напрыклад, статутнае заканадаўства вельмі ўпарадкавана рэгулюе дагаворныя адносіны: куплю-продаж, наём (маёмасны і асабісты), пазыку, дарэнне і інш., што, безумоўна, можна супаставіць з асобнымі главамі Грамадзянскага кодэкса Рэспублікі Беларусь (далей – ГК). Шырока вядомыя помнікі беларускага права надаюць значную ўвагу пытанням аб парадку прызначэння апекуноў непаўналетнім дзецям і дзецям, якія засталіся без бацькоў. Несумненна, адзначанае становішча было запазычана ў многія прававыя помнікі, якія прымаліся ў наступныя перыяды з улікам тагачасных асаблівасцей развіцця грамадскіх адносін, у тым ліку ў дзеючае сямейнае заканадаўства Рэспублікі Беларусь (арт. 151 Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб шлюбе і сям’і). Статуты ахапілі шырокі сегмент грамадскіх адносін і ўнеслі шмат новага ў фармаванне ўсіх галін і інстытутаў

айчыннага права, што пацвярджае прагрэсіўны характар названых помнікаў прававой культуры Беларусі.

Такім чынам, прававыя дакументы ўяўляюць сабой адмысловую форму гістарычнай памяці, паколькі нормы, устаноўленыя ў іх, фіксуюць традыцыі і звычаі народа і, тым самым, робяць яго здабыткам. Доследная з’ява валодае каштоўнасцю з пункту гледжання гісторыі, права, навукі, археалогіі і г.д. і з’яўляецца сведчаннем эпох і цывілізацый, сапраўднай крыніцай інфармацыі аб зараджэнні і развіцці беларускай культуры.

Цяпер крыніцы прававой культуры леглі ў аснову адукацыйнага працэсу і юрыспрудэнцыі, у прыватнасці. З кожным годам вучэбныя дысцыпліны ўдасканальваюцца з улікам заўваг і прапаноў, якія паступаюць у Нацыянальны інстытут адукацыі ад педагогаў. Аднак не ўсе навацыі па гістарычных дысцыплінах на практыцы дасягаюць мэты паляпшэння адукацыйнага працэсу. Скарачэнне колькасці асноўных паняццяў і падзей, абавязковых для вывучэння, і пераразмеркаванне гадзін на вывучэнне канкрэтных тэм становіцца прычынай меншай зацікаўленасці маладога пакалення ў вывучэнні дысцыплін, якія асвятляюць пытанні гісторыі, што ў далейшым можа прывесці да яе скажэння і забыцця ў цэлым.

З нядаўніх часоў у адукацыю сталі ўсё больш укараняць інфармацыйныя тэхналогіі, што дазваляе атрымліваць веды дыстанцыйна ў больш поўным аб’ёме і з меншымі затратамі часу. Аднак размешчаныя ў сетцы Інтэрнэт крыніцы інфармацыі не заўсёды ўтрымліваюць праўдзівую інфармацыю, г.зн. некаторыя з іх скажаюцца з рознай мэтай.

Такім чынам, прававыя помнікі, фарміруючы гістарычную памяць і, тым самым, валодаючы вызначанай каштоўнасцю, з’яўляюцца аб’ектамі гісторыка-культурнай спадчыны і падлягаюць ахове паводле арт. 5 Кодэксу Рэспублікі Беларусь аб культуры. Больш за тое, арт. 128 ГК замацоўвае, што адносіцца да аб’ектаў грамадзянскай абароны, г.зн. да аб’ектаў прававой абароны, і дазваляе вызначыць прававыя крыніцы як прадугледжаныя названым артыкулам нематэрыяльныя выгоды. Варта адзначыць, што шэраг навукоўцаў лічаць, што «ахова» з’яўляецца больш шырокай у параўнанні з «абаронай» прававой катэгорыяй. З гэтай нагоды М. С. Малейн адзначае, што ахова ўключае ўсе юрыдычныя правілы ў дачыненні да пэўнага добра, а абарона – гэта меры, прадугледжаныя ў законе для тых выпадкаў, калі права ўжо парушана [5, с. 18–19].

Артыкулам 151 ГК рэгламентуецца, што да нематэрыяльных выгодаў адносіцца, у прыватнасці, аўтарскае права. Для ўразумення зместу дадзенага паняцця неабходна звярнуцца да артыкула 6 Закона Рэспублікі Беларусь ад 17 мая 2011 г. № 262-З «Аб аўтарскім праве і сумежных правах», згодна з якім аўтарскае права распаўсюджваецца на творы навукі, літаратуры і мастацтва, якія з’яўляюцца вынікам творчай дзейнасці, незалежна ад прызначэння і добрай якасці твораў, а таксама спосабу іх выражэння. Гэта значыць, аўтарскае права распаўсюджваецца як на абнародаваныя, так і на неапублікаваныя творы, якія існуюць у якой-небудзь аб’ектыўнай форме.

Згодна з праведзеным даследаваннем, можна зрабіць выснову, што прававыя помнікі беларускай культуры як аб'екты гісторыка-культурнай спадчыны з пункту гледжання вызначэння іх месца ў сістэме аб'ектаў грамадзянскай абароны з'яўляюцца нематэрыяльнымі дабротамі і маюць асаблівы прававы рэжым, які вызначае са спецыфікі аб'ектаў гісторыка-культурнай спадчыны. Безумоўна, помнікі прававой культуры ствараюць неабходныя ўмовы для духоўнага, інтэлектуальнага і эканамічнага развіцця грамадства і, адпаведна, як аб'екты, падлягаюць прававой абароне.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Нагорский, Н. В. Музей в духовной жизни общества / Н. В. Нагорский. – СПб. : [б. и.], 2004. – 427 с.
2. Николаева, Н. А. Музейная реконструкция как форма представления региональных особенностей «северного модерна» : дис. ... канд. культурологии : 24.00.03 / Н. А. Николаева. – СПб., 2016. – 264 л.
3. Немкевич, И. В. История государства и права Беларуси : курс лекций для иностр. студентов / И. В. Немкевич. – Гомель : Гом. гос. ун-т им. Ф. Скорины, 2019. – 37 с.
4. Прывілей вялікага князя Літоўскага Аляксандра 1492 г. [Электронны рэсурс] // Национальный правовой портал Республики Беларусь. – Рэжым доступу: https://pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/privilej_alexandra_1492_god.pdf. – Дата доступу : 03.11.2022.
5. Малеин, Н. С. Охрана прав личности советским законодательством / Н. С. Малеин. – М. : Наука, 1985. – 163 с.